

Секцыя 3

ТРАДЫЦЫІ КЛАСІКАЎ У БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Ванда Бароўка (Віцебск, Беларусь)

ВЕРШЫ, ПРЫСВЕЧАНЫЯ ПІСЬМЕННІКАМ, У ПАЭЗІІ ЯНКІ КУПАЛЫ

Багатая і разнастайная ў жанрава-стылёвых адносінах купалаўская мастацкая спадчына пастаянна выклікае ўвагу з боку даследчыкаў. Аднак, думаецца, эстэтычная праблематыка ў творчасці класіка айчыннага прыгожага пісьменства пакуль яшчэ належным чынам не распрацавана навукоўцамі, нягледзячы на дастаткова грунтоўныя публікацыі А.С. Майхровіча, У.В. Гніламедава, І.Я. Навуменкі, У.А. Калесніка, В.П. Рагойшы і некаторых іншых. Значныя для разумення Янкі Купалы як асобы і як творцы вершы, прысвечаныя пісьменнікам. Да напісання іх Я. Купала звяртаўся на працягу ўсёй сваёй пісьменніцкай дзейнасці. Малады паэт на пачатку вялікага шляху ў літаратуру апеляваў да сваіх безыменных і вядомых сучаснікаў-творцаў. Фактычна першым стаў верш-прысвячэнне “Паэтам” (1906), прасякнуты іроніяй:

*Паэты вучаць месцы, вёскі,
Як трэба жыць, багатым быць,
А самі ж часта на падноскі
Не ўмеюць грошы зарабіць.
Пяюць аб шчасці, добрай долі,
Аб волі шчырай для людзей,
Пяюць, не помняць, што ніколі
Не будзеш песняй сьят аднэй. [1, 63]*

У 1906 годзе быў таксама напісаны верш “Аўтарцы “Скрыпкі беларускай”, дзе выказвалася захапленне талентам Цёткі і падавалася эстэтычная праграма маладога Янкі Купалы, у якой песня выступала зброяй у барацьбе “з цемнотой” [1, 126]. Паэт у трактоўцы Янкі Купалы прадставаў як абаронца роднай мовы, асветнік, будзіцель, грамадзянін. Вялікай заслугай Цёткі ён лічыў імкненне мастацкім словам абудзіць нацыянальны гонар беларусаў і паэтызацыю роднага краю:

*Беларуса й яго жонку
Назваеш ты людзьмі,*

*Беларусь, яго старонку,
Славіш песнямі сваймі. [1, 126]*

Паводле Я. Купалы, таленавіты мастак слова прымушае і іншых аўтараў самааддана працаваць на літаратурнай ніве:

*Аж так хочацца хоць ціха
Тваёй скрытцы ўтараваць, –
Піць з таго, што й ты, кяліха.
Аб чым граеш, апяваць. [1, 127]*

Ідэя пераўтваральнай сілы сапраўднага мастацтва стала цэнтральнай у вершы “Песняру Альберту Паўловічу” (1908). Паэта малады Купала параўноўваў з сейбітам праўды і зазначаў:

*Чым сяўцоў болей,
Болей узойдзе, болей пажнуць,
Чым пняўцоў болей долі-нядолі –
Болей прасвету ў душу ўнясуць. [1, 10]*

Паступова паэт стаў звяртацца да аўтараў мінулага. Відаць, для таго, каб знайсці ў іх маральную падтрымку. Верш-разважанне і верш-прысвячэнне зліліся ў творы “Памяці Т. Шаўчэнкі” (25 лютага 1909 г.). Аўтара “Кабзара” беларускі паэт называў “праслаўным бацькам ўкраінскай свабоды” [2, 55], “слаўным украінчам”, “сынам верным народу” [2, 56] і запэўніваў, што песня не ўмірае разам з песняром. У вершы “Памяці Шаўчэнкі” (1909) Я. Купала ўхваляў украінскага паэта за тое, што

*Дух збудзіў свайму народу
Сваім гучным словам,
Навучыў любіць свабоду,
Родны край і мову. [2, 57]*

Высокае і змястоўнае мастацтва, паводле Янкі Купалы, выклікае цікавасць не толькі ў свайго, але і ў іншых народаў, таму Тарасова песня “Знайшла водгалас пачэсне / Ў сэрцы беларускім” [2, 57].

Рамантычныя тэндэнцыі ў трактоўцы вобраза мастака як асобы, што духоўна ўзвышаецца над асяроддзем, ярка адбіліся ў вершы “Песняру-беларусу” (1909)

*За родну песню будзь ваякай,
Не ждзь заплаты ад людзей.
Пясняр – слуга слугі ўсякай,
Пясняр і цар усіх царэй. [2, 65]*

Ідэя пра паэта-прарока, паэта-абаронцу пакрыўджаных і абражаных развівалася ў творы “Памяці Марылі Канапніцкай” (1910), “пясняркі народаў”. Разважаннем над лёсам народа, творчай асобы, канкрэтнага чалавека стаў верш “Памяці Сяргея Палуяна” (1910):

*Куды ідзём?... куды пракляце нас вядзе?
Якія далі здабываем?
Дзе гарт, надзея, вера ў будучыну – дзе?
Чым сэрцы, думы акрыляем?
Няшчасны край! Чым быў,
Чым стаў, чым будзеш ты
З сваім прыдаўленым народам?
Як нёс – нясеш ярмо упадку, слепаты
І змен чакаеш год за годам. [2, 129]*

*Пра заўчасна памерлага паэта зазначыў:
Так мала жыў, а колькі ўжо рабіў надзей
Сваім паглядам не штодзеным!
Якіх не роў сноў аб старане сваей,
Як верыў у свой народ нязменна! [2, 130]*

Сапраўдны творца – “ваяк за долю, волю і народ” [2, 131], чалавек, што адкрывае мінулае, як старасвецкі музыка ў вершы “Дудар” (1910), адрасаваным В. Ластоўскаму.

Янка Купала лічыў важным сцвердзіць у грамадскім і пісьменніцкім асяроддзі, што беларуская літаратура мела карані ў мінулым. Далёка не выпадковыя яго вершы “Памяці Вінцука Марцінкевіча” (1910), “Лірнік вясковы” (Памяці Ул. Сыракомлі, 1912). Так, у прысвячэнні Дуніну-Марцінкевічу паэт акцэнтаваў пераемнасць у айчыннай літаратуры:

*Стаў сеяць па-свойску ўсё тое,
Што мы далей сеем сягоння. [2, 135]*

В. Дунін-Марцінкевіч адкрываў свету народ і таму застаўся ў памяці людзей. Купала запэўніваў:

*Жыве паміж намі дудар наш...
Жыць кожны так будзе, мой братку,
Хто родну старонку палюбіць,
Маўляў, добры сын сваю матку. [2, 135]*

Паэзіі Уладзіслава Сыракомлі беларускі аўтар прадказваў бесмяротнасць:

*Будзеш жыць! Будуць векі ісці за вякамі, –
Не забудуца дум тваіх словы,
Як і слоў беларускіх, жывучы між намі,
Не забыўся ты, Лірнік вясковы. [3, 91]*

У вершы “О.М. Пяшчынскаму” (1906–1910) паэт прызнаваўся:

*Слепа хочацца верыць парою,
Што міне сіла зла, што другое жыццё
Павядзе нас другой пуціною;
Што ў руках песняроў струны дрэмлючых лір
Загрымяць новай песняй народам,
І сыдзе на зямлю, зніме горасці кір
Анел радасці, славы і згоды. [2, 212]*

Праблематыка і танальнасць вершаў, прысвечаных творчым асобам, мяняліся пад уздзеяннем сацыякультурных абставін. Пераканаўчае пацвярджэнне – вершы савецкага часу, дзе таксама карэлявалася і эстэтычная праграма. Так, у творы “Цішку Гартнаму” (1923) з пасвячэннем “У пятнаццатую гадавіну яго шчырай пяснярскай працы на карысць беларускага працоўнага люду” Купала заўважаў, што паэта нараджае гістарычны час (“Пела бура табе песні, / Думкі бурныя будзіла [4, 118], і наказваў юбіляру: “І не гніся, як не гнуўся!” [4, 119]. А ў вершы “Ці хто думаў...” з тлумачэннем “Цішку Гартнаму” (1928) Янка Купала найперш падкрэсліваў, што новыя рэаліі адкрываюць перад творцам шырокія перспектывы:

*Ці хто думаў, ці хто сніў
Таму дваццаць зім і лет,
Што капыльскі наш гарбар
Гэтак слаўна выйдзе ў свет. [4, 173]*

Дыдактычныя матывы набылі дамінантны характар ў творах 1930-х гадоў. Верш “Маладым паэтам” (1931) – наказ “дзецям Кастрычніка”, у якім паэт нагадаў пра пераўтварэнне жыцця

*Кастрычнік светам здрыгануў,
Стары свет корчыцца ў кананні,
Паўстаў, хто ў пугах не заснуў,
І станавіцца да змагання [5, 12],*

а пасля дадаў:

*Ад вас, Кастрычніка сыны, ...
Чакаюць песень – а бунтарскіх –
Заводаў гулкія гудкі,
Калгасны працавіты трактар,
Чырвонай Арміі штыкі
І паграніччаў нашых варта [5, 12–13].*

Даволі цікавыя і, думаецца, напоўненыя падтэкстам, вершы 1930-х гадоў, прысвечаныя Якубу Коласу. Напрыклад, у творы да 50-годдзя сябра пасля згадвання змрочнага мінулага гаварылася:

*Перад намі, Колас,
Светлы шлях адкрыты,
На нівах красуе
Ядранае жыта.
Час перажываем
Казачна цудоўны...
Давай жа пець песні
З усёй грудзі поўнай! [5, 28]*

Спецыфічна гучаў і заклік:

*З думкаю – наперад!
З думкай бунтаўнічай –
Туды – усё далей,
Куды жыццё кліча. [5, 28]*

Шчырасць і афіцыйная рыторыка пераляталіся ў вершы “Якубу Коласу”(1936): зычэнне шчасця:

*Жыві ў радасці і ў шчасці,
У яснай долі, слаўнай волі,
Няхай праклятыя напасці
Цябе, брат, не крануць ніколі [5, 87]*

і пажаданне ў духу таго часу:

*Дык хай жа песні з лета ў лета
Твае мкнуць, Колас, вольнай хваляй
І кажуць людзям, кажуць свету,
Як тут кіруе мудры Сталін. [5, 89]*

Партыйныя патрабаванні як нібыта свае да літаратуры выказваў у вершаванай форме паэт у творы “Трэба нам песень” (1934), напісаным з нагоды Першага пісьменніцкага сходу:

*Каб нашы песні няслі шчасця весці
І радасць расцілі, як свет агорне.
Былі пралетарскімі на сваім змесце.
Нацыянальнымі на сваёй форме [5, 34];*

*Каб тоны ў песнях, геройствам адбітыя,
Нашай эпохі зрабіліся вартыя,
Тоны, што песням дае кампазітар, –
Сталін магутны і наша партыя. [5, 35]*

Прысвячэнне калегам “Прывет вам...” (1936) запэўнівала, што савецкія пісьменнікі здольныя аператыўна рэагаваць на выклікі часу:

*Зайграюць сурмы нам да бойкі,
Пажарам задымяць шляхі, –
Алоўкі зменім на вінтоўкі,
Заменім пёры на штыхі. [5, 81]*

Праўда, у жартоўных “Нібы эпіграмах” (1934) на Я. Коласа і У. Хадыку яшчэ пазнаваўся ранейшы Купала. Паэт выказваў сум па часовай адсутнасці Коласа, з якім прывык разам складаць песні “аб радаснай вясне”, варажыць пра шчасце “на іскрыстым віне”, і пераконваў адрасата, што для вольнага чалавека не маюць значэння адлегласці і час. Уладзіміру Хадыку ён раіў пісаць не “задумністыя” вершы, а найперш вершы “ад сэрца, ад сэрца” [5, 45]. Шчырасцю выказаных паэтам пачуццяў вылучаўся і верш “Памяці Эдуарда Самуйлёнка” (1939), дзе аўтар выказваў меркаванне пра вялікую жыццёвую сілу арыгінальнай мастацкай думкі.

У 1930-я гады Янка Купала напісаў “Памяці дагестанскага ашуга Сулеймана Стальскага” (1937), “Сонечнаму Шата Руставелі” (1937) “Джамбулу” (1938), “Памяці Максіма Горкага” (1938), дзе славіў людзей, што здолелі ўвасобіць перамены ў жыцці. Так, у заслугу дагестанскаму паэту ён ставіў тое, што Сулейман таленавіта спяваў:

*Аб Сталіне мудрым, аб жыцці ішчаслівым,
Што бурліць сягоння залатой крыніцай,
Аб людзях-героях, аб цвітучых нівах
І аб сонцы ясным, што на небе іскрыцца. [5, 109]*

Вышэй названыя вершы заслугоўваюць увагі даследчыкаў таму, што ў іх класік беларускай літаратуры паспрабаваў стылізаваць свае радкі пад паэзію іншых народаў. Для прыкладу, у “Сонечнаму Шата Руставелі” ёсць стылёвы перазвон з класічнай грузінскай паэзіяй, а ў “Джамбуле” – з паэзіяй Усходу.

Спалучэнне афіцыйнасці і пачуцця – характэрная рыса верша “Памяці Максіма Горкага”, дзе паэт, з аднаго боку, згадваў пра духоўную падтрымку Максіма Горкага ў дакастрычніцкі час, а з другога боку, заўважаў, што веліч рускага пісьменніка ў тым, што ён “клікаў ісці на шляхі, на дарогі, / Дастойныя сталінскай слаўнай эпохі” [5, 126].

Вершы Янкі Купалы, прысвечаныя пісьменнікам, – яркі паказчык узаемадзеяння творчай асобы з гістарычным часам, з сацыякультурнымі абставінамі. У першых творах малады паэт звяртаўся да сваіх сучаснікаў і аднадумцаў-суайчыннікаў, выказваў свае погляды на паэта і паэзію, рэпрэзентаваў свой ідэал паэта, што ў многім адпавядаў рамантычным уяўленням пра мастака. Потым яго зацікавілі заканамернасці літаратурнага працэсу, пераемнасць у развіцці літаратуры, а ў савецкі час на першае месца выйшла тэма суадносін творцы з жыццём, пытанне

індывідуальнага стылю. Жанравы дыяпазон Купалавых прысвячэнняў даволі шырокі: звароты, эпітафіі, “нібыта эпіграмы”.

Літаратура:

1. Купала, Я.: Поўны збор твораў: у 9 т. / Янка Купала. – Мінск: Маст. літ., 1995–2003. – Т.1. – 1995. – 462 с.
2. Купала, Я.: Поўны збор твораў: у 9 т. / Янка Купала. – Мінск: Маст. літ., 1995–2003. – Т.2. – 1996. – 342 с.
3. Купала, Я.: Поўны збор твораў: у 9 т. / Янка Купала. – Мінск: Маст. літ., 1995–2003. – Т. 3. – 1997. – 342 с.
4. Купала, Я.: Поўны збор твораў: у 9 т. / Янка Купала. – Мінск: Маст. літ., 1995–2003. – Т. 4. – 1997. – 446 с.
5. Купала, Я.: Поўны збор твораў: у 9 т. / Янка Купала. – Мінск: Маст. літ., 1995–2003. – Т. 5. – 1998. – 278 с.

